

ГОДИШЊАК ГРАДА БЕОГРАДА
ANNUAL OF THE CITY OF BELGRADE

UDK 930.85(497.11 Београд)

ISSN 0436-1105

МУЗЕЈ ГРАДА
БЕОГРАДА
BELGRADE CITY
MUSEUM

ANNUAL OF THE CITY OF BELGRADE

VOL. LXIX—LXX, 2022—2023

BELGRADE CITY MUSEUM
NO. 1 ZMAJ JOVINA, BELGRADE

УДК 930.85(497.11 Београд)

ISSN 0436-1105

МУЗЕЈ ГРАДА
БЕОГРАДА
BELGRADE CITY
MUSEUM

ГОДИШЊАК ГРАДА БЕОГРАДА

Књ. LXIX–LXX, 2022–2023

МУЗЕЈ ГРАДА БЕОГРАДА
ЗМАЈ ЈОВИНА 1, БЕОГРАД

FOR THE PUBLISHER

Jelena Medaković, Belgrade City Museum

EDITORIAL BOARD

Vesna Bikić, Archaeological Institute, Belgrade

Žaneta Đukić Perišić, The Ivo Andrić Foundation, Belgrade

Aleksandar Fotić, University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Belgrade

Aleksandar Kadijević, University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Belgrade

Predrag Marković, Institute for Contemporary History, Belgrade

Jelena Medaković, Belgrade City Museum, Belgrade

Miloš Spasić, Belgrade City Museum, Belgrade

Ana Stolić, Historical Institute Belgrade, Belgrade

EDITOR-IN-CHIEF

Miloš Spasić, Belgrade City Museum

SECRETARY OF THE EDITORIAL BOARD

Milena Nedeljković, Belgrade City Museum

COVERS

Branislav Fotić

DIGITAL PROCESSING

Branislav Fotić, Tijana Dinić

PROOFREADING AND CORRECTION

Milena Bogdanović

TRANSLATION TO ENGLISH

Translation agency „Lako do prevoda“

ЗА ИЗДАВАЧА

Јелена Медаковић, Музеј града Београда

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Весна Бикић, Археолошки институт, Београд

Жанета Ђукић Перишић, Задужбина Иве Андрића, Београд

Александар Кадијевић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд

Предраг Ј. Марковић, Институт за савремену историју, Београд

Јелена Медаковић, Музеј града Београда, Београд

Милош Спасић, Музеј града Београда, Београд

Ана Столић, Историјски институт, Београд

Александар Фотић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд

УРЕДНИК

Милош Спасић, Музеј града Београда

СЕКРЕТАР УРЕЂИВАЧКОГ ОДБОРА

Милена Недељковић, Музеј града Београда

КОРИЦЕ

Бранислав Фотић

ДИГИТАЛНА ОБРАДА

Бранислав Фотић, Тијана Динић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Милена Богдановић

ПРЕВОД НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Преводилачка агенција „Лако до превода“

Илустрација на корицама преузета из текста Између „крста и полумесеца“:
планови Београда у XVII и XVIII веку из збирке Музеја града Београда

САДРЖАЈ / CONTENT

Милош П. Спасић, Драгана Д. Стојић

ПРОСОПОМОРФНИ ПОКЛОПЦИ У СВАКОДНЕВНОЈ
И СИМБОЛИЧКОЈ ПРАКСИ ВИНЧАНСКИХ ЗАЈЕДНИЦА 9

Miloš P. Spasić, Dragana D. Stojić

PROSOROMORPHIC LIDS IN EVERYDAY AND SYMBOLIC
PRACTICE OF VINČA COMMUNITIES 26

Владимир М. Томић

ИЗМЕЂУ „КРСТА И ПОЛУМЕСЕЦА“:
ПЛАНОВИ БЕОГРАДА У ХVII И ХVIII ВЕКУ
ИЗ ЗБИРКЕ МУЗЕЈА ГРАДА БЕОГРАДА 27

Vladimir M. Tomić

BETWEEN “THE CROSS AND THE CRESCENT”:
PLANS OF THE CITY OF BELGRADE IN THE 17th AND 18th CENTURY
FROM THE COLLECTION OF THE BELGRADE CITY MUSEUM 65

Ненад М. Лукић

МИЛОШ, ВИЋЕНТИЈЕ И НИКОЛА СТАНКОВИЋ,
КАПЕТАНИ И КНЕЗОВИ ИЗ ОСТРУЖНИЦЕ: КРАТКЕ БИОГРАФИЈЕ 67

Nenad M. Lukić

MILOŠ, VIĆENTIJE AND NIKOLA STANKOVIĆ,
CAPTAINS AND PRINCES FROM OSTRUŽNICA: BRIEF BIOGRAPHIES 82

Љубодраг Д. Обровачки

ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ БЕОГРАДСКИХ ЈЕВРЕЈА:
СЕЋАЊА НА ЗАБАВИЉУ ТЕРЕЗУ МИЛЕР И ИЛУСТРАТОРА САМУИЛА ЕЛИЋА 83

Ljubodrag D. Obrovački

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE BELGRADE JEWS:
MEMORIES OF TEREZ MILER, GOVERNESS, AND SAMUILO ELIĆ, ILLUSTRATOR 102

Иван Р. Марковић, Милан П. Миловановић

АРХИТЕКТУРА ИЗЛОЖБЕНОГ ПАВИЉОНА У БЕОГРАДУ
КАО ФРАГМЕНТ КОЛЕКТИВНЕ ЗАБОРАВНОСТИ (1954–1987) 103

Ivan R. Marković, Milan. P Milovanović

ARCHITECTURE OF THE EXHIBITION PAVILION IN BELGRADE
AS A FRAGMENT OF COLLECTIVE UNFORGETTABLE (1954–1987) 118

Исидора С. Савић	
АТЕЉЕ КАО ОГЛЕДАЛО ИДЕНТИТЕТА УМЕТНИЦЕ: СОПСТВЕНА СОБА СЛИКАРКЕ БЕТЕ ВУКАНОВИЋ	119
Isidora S. Savić	
ATELIER AS A MIRROR OF THE ARTIST'S IDENTITY: THE PRIVATE ROOM OF THE PAINTER BETA VUKANOVIĆ	163
Марија Д. Петровић	
БРАНИМИР ЋОСИЋ И ЊЕГОВ ЛЕГАТ У МУЗЕЈУ ГРАДА БЕОГРАДА	165
Marija D. Petrović	
BRANIMIR ĆOSIĆ AND HIS LEGACY IN THE BELGRADE CITY MUSEUM	181
Иван Г. Келемен	
ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СТАРИХ ЗАНАТА СА ПОДРУЧЈА БЕОГРАДА (12)	183
Ivan G. Kelemen	
CONTRIBUTION TO THE STUDY OF OLD CRAFTS FROM THE BELGRADE AREA (12) ...	192
Ангелина Ж. Банковић	
ПРИКАЗ МОНОГРАФИЈЕ <i>ВОЈИН СИМЕОНОВИЋ: АРХИТЕКТА И ПИЛОТ</i>	193
Ангелина Ж. Банковић	
ПРИКАЗ МОНОГРАФИЈЕ <i>СРЕДЊА ЕВРОПА И БЕОГРАД: АРХИТЕКТОНСКИ УТИЦАЈИ 1919–1941.</i>	197
Владимир Петровић	
НЕПОЗНАТИ ИВО АНДРИЋ: ДВЕ НОВЕ КЊИГЕ ЖАНЕТЕ ЂУКИЋ ПЕРИШИЋ	203
Милена Р. Недељковић	
ПРИКАЗ КЊИГЕ <i>ЕМАНЦИПАЦИЈА VS ТРАДИЦИОНАЛИЗАМ: БЕТА ВУКАНОВИЋ И ПУТ КА МОДЕРНОЈ СЛИЦИ</i>	209
Марија А. Стошић	
ПРИКАЗ ИЗЛОЖБЕ <i>БОЖИЈИ ЉУДИ</i> БОЈАНА ВЕЉКОВИЋА	213
Милена Р. Недељковић	
СЕЋАЊЕ НА ТАТЈАНУ КОРИЋАНАЦ (1955–2023) СА КОМПЛЕТНОМ БИБЛИОГРАФИЈОМ	219
УПУТСТВО АУТОРИМА ЗА ПРИПРЕМУ И ПРЕДАЈУ РАДОВА ЗА ГОДИШЊАК ГРАДА БЕОГРАДА	229

Марија Д. Петровић
Музеј града Београда
Змај Јовина 1, Београд
marija.petrovic@mgb.org.rs

БРАНИМИР ЋОСИЋ И ЊЕГОВ ЛЕГАТ У МУЗЕЈУ ГРАДА БЕОГРАДА

АПСТРАКТ: У тексту је приказан Легат Бранимира Ћосића, писца и новинара, значајне личности у култури Београда током међуратног периода. Ове године навршава се сто двадесет година од његовог рођења. Бранимир Ћосић је био угледна личност српске књижевне сцене, члан многих књижевних клубова и новинар сарадник у свим важнијим књижевним новинама и часописима. У раду ће најпре бити речи о Ћосићевом животу и стваралаштву, а затим о његовом Легату који се чува у Музеју. Ћосић је за собом оставио богату заоставштину, у којој је највише докумената, затим фотографија, књига, часописа и личних предмета. Више од две хиљаде предмета је обједињено у легат који се налази у Збирци за историју књижевности и културе, просвете и науке, а који баштини Музеј града Београда од 1947. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Бранимир Ћосић, Покошено поље, књижевност, легат, јубилеј*

ABSTRACT: The text presents the legacy of Branimir Ćosić, a writer and journalist, a significant figure in the culture of Belgrade during the period between two world wars. This year marks the 120th anniversary since his birth. Branimir Ćosić was a prominent figure in the Serbian literary scene, a member of many literary clubs and a journalist associate in all major literary newspapers and magazines. The paper will first elaborate on Ćosić's life and work, and then detail his Legacy being kept in the Museum. Ćosić left a rich legacy behind, which mostly includes documents, then photographs, books, magazines and personal items. More than two thousand items were combined into a legacy that is in the Collection of History of Literature, Culture, Education and Science, which has been a heritage of the Belgrade City Museum since 1947.

KEY WORDS: *Branimir Ćosić, Mowed field, literature, legacy, jubilee*

Повод за настанак овог рада је јубиларних сто двадесет година од рођења Бранимира Ћосића, писца, новинара и истакнуте личности у уметничким круговима међуратног Београда. Циљ ауторке рада јесте да, у тренутку када Музеј града Београда обележава јубиларну годишњицу његовог рођења (2023) и 90-годишњицу његове смрти (2024), подсети на Ћосићев живот и стваралаштво, као и на његов врло богат Легат који се чува у Музеју, а с намером да подстакне нова истраживања која ће додатно допринети расветљавању пишевог живота и рада, као и његовог положаја и утицаја у културним круговима међуратног Београда. Детаљнија истраживања Легата отварају могућност за допуну

интерпретације Ћосићеве улоге у књижевном животу, али такође и за тумачење његових личних афинитета и навика, ради склапања целовитије слике о писцу. У складу са постављеним циљем, рад је конципиран тако да су у њему прво представљени резултати ранијих истраживања посвећених Бранимиру Ћосићу, а затим укратко и његова биографија и стваралаштво. Посебна целина односи се на пишчев Легат, који је детаљније приказан. У оквиру те целине, додатна пажња је посвећена појединим групама предмета, које указују на мање познате Ћосићеве активности, првенствено у домену ликовене уметности, и на његова кретања у уметничким и културним круговима међуратног Београда, а са идејом да се скрене пажња и на тај сегмент његовог опуса.

ПРЕТХОДНА ИСТРАЖИВАЊА О БРАНИМИРУ ЋОСИЋУ

Бранимир Ћосић је неретко био предмет истраживања и писања својих савременика, али и данашње критике. О њему и његовом Легату је писала Надежда Андрић у књизи *Бранимир Ћосић у писмима и документима*, која је објављена 1973. године у оквиру иницијативе Музеја града Београда да јавности представи своје фондове. То је једна од најсвеобухватнијих публикација о Ћосићу, његовом делу и заоставштини објављена до сада. Ауторка је у синтетском делу текста изнела податке о биографији и стваралаштву писца, а затим следи каталожки део, у коме су предмети из Легата груписани у целине – преписка, рукописи и дневнички записи, документа, цртежи, фотографије, књиге и часописи, лични предмети. За све предмете дати су основни каталожки подаци и опис.

Ћосић и његов опус били су предмет књижевне критике још за пишчева живота. У *Летопису Матице српске* објављена је 1931. године кратка критика његове књиге *Десет писаца – десет разговора*. О Ћосићу су се појавили чланци у истом часопису и 1937, а затим и 1954. године, када је Живорад П. Јовановић изнео кратку био-библиографску грађу о Бранимиру Ћосићу. О њему је касније писао и Ели Финци, који је дао преглед Ћосићеве књижевне делатности од почетне фазе, коју су обележиле приповетке „Приче о Бошковићу“ (1924) и „Египћанка“ (1927), окарактерисане као „приповетке које не излазе из оквира занимљиве интелектуалне забаве“, све до *Покошеног поља* (1933), Ћосићевог последњег романа, који је описао као „озбиљну књижевност, једно од најпозитивнијих, најбоље усмерених остварења, у области романа, у нашој књижевности између два светска рата.“¹ Роман *Покошено поље* био је

¹ Ели Финци, *Књижевно дело Бранимира Ћосића; Лик Аугуста Цесарца*, (Београд: Просвета, 1949), 16. У даљем тексту (Финци, *Књижевно дело*).

предмет критике и Велибора Глигорића, као и Светислава Ристића, који га је описао као „зрело дело, озбиљног стварања“.² О *Два царства* писала је Исидора Секулић, која је оценила роман као „жив и занимљив“, а Ћосића као талентованог приповедача.³

Бранимир Ћосић је тема и данашњих истраживања и презентација. На изложби коју је Библиотека Матице српске приредила 2003. године, поводом стогодишњице рођења Бранимира Ћосић, представљена је грађа из збирки Библиотеке и Рукописног одељења Матице српске, а објављен је и каталог. Значајан допринос тог каталога састоји се у томе што су у њему поново, и то на једном месту, публиковани коментари о Ћосићевом делу које су раније објавили Исидора Секулић, Младен Лесковац, Милан Богдановић, Ели Финци, Велибор Глигорић и други.⁴ Јован Пејчић је анализирао Ћосићеве разговоре са писцима у књизи *Десет писаца – десет разговора*, истичући „да у традицији књижевних разговора код Срба нема од књиге Бранимира Ћосића старије, а ни изазовније и заводљивије“.⁵ Александар Саша Грандић наводи да је роман *Покошено поље* због своје „јединствене поруке о истинским вредностима појмова слобода и морални закон свакако главни разлог зашто је био омиљен међу публиком све до Другог светског рата“.⁶ Међу најрецентнија остварења спада монографија Драгана Филиповића, у којој аутор износи основне биографске податке о Ћосићу и пише о његовом стваралачком циклусу, с циљем да се разуме Ћосићев стваралачки пут.⁷ У антологијској едицији *Десет векова српске књижевности*, Валентина Хамовић је изнела преглед Ћосићевог живота и дела, с анализом књига *Два царства*, *Десет писаца – десет разговора* и *Покошено поље*, наводећи да је „аутобиографичност његових дела произашла из непрекинутог преиспитивања сопствених идејно – моралних ставова“.⁸

² Светислав Ристић, „Бранимир Ћосић“, *Савременик: месечни часопис*, год. 5, књ. 9, бр. 2, (1959): 214. У даљем тексту (Ристић, „Бранимир Ћосић“).

³ Исидора Секулић, *Из домаћих књижевности* 1, (Београд: Издавачко предузеће Вук Караџић, 1977), 293.

⁴ Ксенија Светличкић и Финка Пјевач, *Бранимир Ћосић: (1903 – 1934)*, (Нови Сад: Библиотека Матице српске, 2003).

⁵ Јован Пејчић, „Десет писаца – десет разговора“, у *Поетика књижевног разговора*, ур. Душан Пајин, (Београд: Службени гласник, 2012), 15. У даљем тексту (Пејчић, „Десет писаца“).

⁶ Александар Саша Грандић, „Темпорема „Велики рат“ и детињство у окупираним Београду“, у *Први светски рат у српској прози од 1914. до 1941. године*, (Бања Лука: ЈУ Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 2015). У даљем тексту (Грандић, „Темпорема“).

⁷ Драган С. Филиповић, *Човек покошеног поља – живот и дело Бранимира Ћосића*, (Шабац: Екограф, 2020). У даљем тексту (Филиповић, *Човек покошеног поља*).

⁸ Валентина Хамовић, прир., *Станислав Краков, Бранимир Ћосић*, (Нови Сад: Матица српска, 2022). У даљем тексту (Хамовић, *Станислав Краков*).

БИОГРАФИЈА

Бранимир Ћосић (сл. 1) је рођен 1903. године у месту Штитару надомак Шапца, а његови родитељи Драгомир и Даринка били су учитељи. Као дво-годишњак је остао без оца, па је мајка сама бринула о њему. У основну школу кренуо је у Краљеву, а 1914. године је с мајком дошао у Београд, где је завршио четврти разред Основне школе „Савинац“. По почетку Првог светског рата, Ћосић је у окупираном Београду, по мајчиној жељи, у наредном циклусу школовања уписао Цесарску и краљевску реалну гимназију. Под утицајем професора српског језика Момчила Милошевића, заинтересовао се за књижевност и доста је читао. Омиљени писци су му били Иван Тургенев, Кнут Хамсун и Матилда Серао. Након ослобођења Београда уписао је Трећу гимназију, али је 1921. године, оболевши од туберкулозе, био принуђен да напусти школу и да оде у Дубровник на лечење. У Дубровнику је радио као сарадник листа *Народ* и тада је започео његов новинарски ангажман, коме ће се касније враћати. По повратку у Београд матурирао је у Другој мушкој гимназији 1922. године. Почео је да студира право, али је убрзо напустио студије и запослио се као коректор у *Новом листу*. Затим је 1923. године уписао студије књижевности на Филозофском факултету у Београду. Три године касније уписао се на Универзитет у Лозани, где је слушао предавања из опште историје, историје уметности и социологије. Са београдског Филозофског факултета исписао се 1927. године, када је започео студије на Факултету за књижевност Универзитета у Паризу. Ниједне студије није завршио, а новинарску каријеру касније је наставио у *Политици* и *Правди*, у културној рубрици. Као критичар писао је о домаћим и страним књижевницима, како афирмисаним тако и онима који су се тек појавили, остајући увек отворен и доследан. Радовао се успеху сваког писца, саветовао и био објективан и савестан критичар. Често је себе потписивао псеудонимима – Књижевски, С. П. (етровић) – Књижевски, (Браним) ир (Ћос) ић. Бавио се и питањима удружења књижевника, издавања и продаје књига, али и критиком мање познатих писаца о којима се није говорило, желећи да исправи „неправду“ која им је учињена. Тежио је да покаже вредност одређених књижевних дела и књижевно-историјске контексте у којима су настала.⁹

Иако су се његови здравствени проблеми појавили још током Првог светског рата, Ћосићева интензивна борба са болешћу започела је крајем 1922. године. Тада је отишао у санаторијум Тополшица у близини Велења у

⁹ Надежда Андрић, *Бранимир Ћосић у писмима и документима*, (Београд: Музеј града Београда, 1973), 14–25. У даљем тексту (Андрић, *Бранимир Ћосић*); Филиповић, *Човек покошеног поља*, 69; Хамовић, Станислав Краков, 179.

Слика 1. Бранимир Ћосић (БЋ 1247)
Figure 1 Branimir Ćosić (BC 1247)

Слика 2. Бранимир Ћосић и Милица Зорић испред павиљона у парку Тополшице (БЋ 1321)
Figure 2 Branimir Ćosić and Milica Zorić in front of the pavilion in Topolšice park (BC 1321)

Словенији.¹⁰ Године 1924. Ћосић је био на лечењу у Швајцарској, у санаторијуму Деј, а затим у санаторијуму у Силвани, где је остао до августа 1926. године. Од 1930. до 1933. године, с прекидима, поново је боравио у санаторијуму у Тополшици. Намеравао је да се ожени Милицом Зорић, коју је упознао у санаторијуму, где су се обоје лечили (сл. 2). Године 1933. пуштен је из санаторијума као потпуно излечен. Међутим, болест се поново вратила и Ћосић је преминуо 29. јануара 1934. године у Београду.¹¹

Ћосић је свој литерарни рад започео по окончању Првог светског рата, 1919. године, када је заједно с пријатељима из одељења у Трећој гимназији основао књижевни клуб „Освит“, који касније прераста у омладински клуб „Нови нараштај“. Чланови су имали своје чланске карте, пропуснице и друга документа која упућују на активности у клубу.¹² Имали су јасне

¹⁰ Андрић, *Бранимир Ћосић*, 22.

¹¹ Исти, 33.

¹² У Легату Бранимира Ћосића чува се његова чланска карта клуба „Нови нараштај“ (БЋ 1054), као и легитимација делегата на Конгресу средњошколске омладине Југославије, одржаном у Вараждину (БЋ 1055).

социјално-политичке циљеве, а то су били пропагирање југословенског културног уједињења и заједничког књижевног језика, али су се бавили и литерарним радом.¹³ У клубу Ћосић први пут почиње да пише и да пред другима чита своје две необјављене приповетке – „Први валцер“ и „Пролог“.¹⁴

Године 1922, у часопису *Мисао*, објављена су прва Ћосићева литерарна остварења, приповетке „Убица сенке госпођице Марије“ и „Очајање Владимира Цокића“, а 1924. године збирка приповедака под насловом *Приче о Бошковићу*.¹⁵

Први Ћосићев роман, *Врзино коло*, је најпре излазио у наставцима у часопису *Покрет*, да би као засебна књига био објављен крајем фебруара 1925. године, у издању књижаре Симе Б. Цвијановића.¹⁶ Наишао је на позитивне критике, нарочито код млађе читалачке публике.¹⁷ Збирку приповедака *Египћанка и друге романтичне приче* завршио је 1926, када је започео писање романа *Два царства*, док је наредне године довршио есеј *У разговору са кнезом Лујом Војновићем*. У роману *Два царства* осетан је помак у односу на претходни, што се види у напору аутора да његову структуру, ликове и ситуације теоријски промисли. Као резултат тих промишљања појавио се дневник који је Ћосић назвао *Књигом рада*,¹⁸ извор за разумевање и тумачење књижевних поступака за роман *Два царства*, али касније и за роман *Покошено поље*.¹⁹ У Књизи рада могу да се прате Ћосићеви психолошки процеси и догађаји којима је покушавао да дâ смисао, будући да је све време у току писања бележио своја размишљања, импресије, идеје и закључке.

У Ћосићевом опусу посебно место зазима књига *Десет писаца – десет разговора* из 1931. године, у којој су објављени разговори са југословенским писцима. Они су се претходно појавили у часопису *Реч и слика*, где је објављено њих осам, и то са Борисавом Станковићем (септембар 1926), Вељком Петровићем (октобар 1926), Сибом Миличићем (новембар 1926), Душаном Николајевићем (децембар 1926), Милошем Црњанским (јануар 1927), Божидаром Ковачевићем (фебруар 1927), Григоријем Божовићем (март 1927) и Густавом

¹³ Хамовић, *Станислав Краков*, 177.

¹⁴ Андрић, *Бранимир Ћосић*, 20.

¹⁵ Исти, 21.

¹⁶ Филиповић, *Човек покошеног поља*, 30.

¹⁷ Андрић, *Бранимир Ћосић*, 24.

¹⁸ Књига рада се чува у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ у Београду.

¹⁹ Хамовић, *Станислав Краков*, 180.

Крклезом (април 1927).²⁰ Сам аутор је, припремајући се за интервјуе са књижевницима, о томе рекао: „Мој задатак је чист и јасан: Спремити грађу за будућег књижевног и културног историчара“.²¹ Иако је Ћосић истицао да је желео да укаже на вредност књижевних дела која нису имала довољну пажњу читалачке публике, и да се као критичар бави управо тим проблемом, неки његови савременици су довели у питање његов одабир. Тако је у *Летопису Матице српске* 1931. године, у „Приказима и белешкама: Књижевност“, споменута Ћосићева књига *Десет писаца – десет разговора*“, при чему је наведено да је штета што није наставио да води разговоре са „интересантнијим“ писцима, као и да је „...за нас, данас, гђа Исидора Секулић, на пример, већи проблем и дубља драгоценост, него, опет на пример, г. Густав Крклец или г. Душан С. Николајевић; и штета што г. Ћосић о томе није водио рачуна.“²² Ипак, могло би се рећи да је Ћосић, у складу са својим намерама, осигурао, како је и био наумио, значајну грађу о домаћим писцима за данашње историчаре књижевности и културе. Финци наводи да се у књизи *Десет писаца – десет разговора* може видети „цео Ћосић као књижевник: његова љубав према литератури, његов наивни став према туђој елоквенцији и по лаком начину излагања и брзог портретисања саговорника“.²³ Ћосићева идеја била је да се културна јавност упозна са личностима, делом и идејама изабраних писаца. Разговори су били троделни: сусрет са писцем и његов портрет, библиографски подаци о саговорнику и дијалог о делу и начину рада. Ћосић се није посебно бавио теоријским питањима разговора, већ је додао своју обдареност за реч, детаљ, тако да су његов дух и смисао за вредност уткани у форму и значење сваког разговора.²⁴ Светислав Ристић сматрао је да је инспирацију за ову књигу Ћосић добио од уредника париских *Литерарних новости*, Фредерика Лефевра, који је увео рубрику „Један час са...“.²⁵ Пејчић наводи и да је Ћосић планирао да разговоре заокружи још једним, последњим разговором, и то „са самим собом“, који би био последња реч *онога ко пита*, својеврстан аутопортрет у коме би писац могао да изрази унутрашње стање свог духа, а колико се заиста осећао ограничен спољним утицајима сазнајемо из аутобиографске

²⁰ Рената Д. Минић и Катарина С. Бели, „Часопис вредан сећања – Реч и слика“, *Записи* 3 (2014), 185, <https://serijskepublikacije.files.wordpress.com/2015/09/rec-i-slika-180-192-str.pdf> (приступљено 13. 7. 2023).

²¹ Андрић, *Бранимир Ћосић*, 25.

²² „Прикази и белешке“, *Летопис Матице српске*, књига 328, свеска 3: 10–11.

²³ Финци, *Књижевно дело*, 11.

²⁴ Пејчић, „Десет писаца“, 86.

²⁵ Ристић, „Бранимир Ћосић“, 206.

белешке која се чува у његовом Легату, где каже: „... Ја живим у квргама изванредних закона, присилних мера, цензурисаних новина, стандардизованог јавног мишљења, ја сам са својом слободом, као трамвај који иде само шинама поретка...Спутан сам са свих страна, и још сам човек само у себи самом, у унутрашњој слободи свога духа.“²⁶ Иако тог последњег разговора са самим собом нема у књизи, захваљујући Ћосићевој свести о времену у којем је живео и личностима о којима је сведочио, али и осећају одговорности да забележи драгоцене податке о другим писцима, Пејчић с правом назива његову књигу – књигом спомеником.²⁷

Ћосић је стално преиспитивао себе и размишљао о сопственом сазревању као личности и као писца. У дневнику је оставио белешку: „Како сам данас далеко од оног часа када сам писао Приче о Бошковићу, Египћанку, па чак и Врзино коло!“²⁸ Незадовољан својим дотадашњим писањем, уништио је неке рукописе, као што су роман *Безимени*, драма *Вир*, комедија *Медвед* и дневници које је водио од 1919. до 1924. године. Заузимајући критички став према својој књижевној прошлости, Ћосић је осетио да порицањем сопствених дела не може да их обеснажи, „још мање да уништи њихово бивше дејство, али може да их неутралише својом мишљу... да онемогући њихово будуће дејство.“²⁹

У таквом расположењу започео је да пише роман *Покошено поље*. После креирања првих верзија ликова и ситуација из романа, све до 1931. није се враћао том делу. Пауза у писању била је његова потреба да боље разуме себе и да приступи стварању новог дела с новим размишљањима. Роман је штампан 1933. године, у издању књижаре „Геца Кон“. Ћосић је имао жељу да напише роман какав до тада није постојао у српској књижевности и који би био први у циклусу романа у „коме ће бити обрађено цело ново доба, од 1900. до 1925. године.“³⁰ Роман је, због крајње урбане тематике и описа тегоба живота у окупираном Београду, изазвао пажњу читалачке публике и критике.³¹ Ћосић је имао намеру да прикаже расуло у друштву, коме је сведочио, путем личности из романа. Финци наводи да је у роману изнео сва своја интимна уверења у форми „објективизиране моралне аутобиографије“, широку слику своје

²⁶ Писмо Бранимира Ћосића из Легата, БЂ 2282.

²⁷ Пејчић, „Десет писаца“, 125.

²⁸ Запис из дневника Бранимира Ћосића, 23. 6. 1928. Сам је назвао дневник Књигом рада.

²⁹ Финци, *Књижевно дело*, 2.

³⁰ Хамовић, *Станислав Краков*, 184.

³¹ Грандић, „Темпорема“, 193.

генерације која је доживела друштвене промене.³² Тема романа – послератна омладина – има доминантну улогу, а њена наративност обликована је свешћу главног јунака, Ненада Бајкића. У неким моментима, путем репортерске бележнице Ненада Бајкића, Ћосић изражава своје погледе на политички и економски живот Србије, на материјално пропадање села, на заборав према ратним жртвама итд.³³ Драган Филиповић је навео да је „роман „Покошено поље“ уврстио Ћосића у редове истакнутих југословенских књижевника и показао величину савести интелектуалца који није остао равнодушан према слабостима режима Краљевине Југославије,³⁴ док га Александар Грандић оцењује као „један од првих бестселера у српској књижевности“.³⁵

Бранимир Ћосић је неко време радио и за издавачку кућу „Српски књижевни гласник“, а сарађивао је и са књижевним часописима *Раскрсница*, *Будућност*, *Покрет*, *Буктиња* и *Стожер*.³⁶

ЛЕГАТ БРАНИМИРА ЋОСИЋА У МУЗЕЈУ ГРАДА БЕОГРАДА

Након смрти писца, Ћосићева мајка преузела је бригу о његовој заоставштини, а после њене смрти предата је Удружењу књижевника Србије. Године 1947, Музеј града Београда је преузео управљање над њом.³⁷ У Збирци за историју књижевности и културе, просвете и науке чувају се укупно 2.284 предмета која су припадала писцу, а која су сврстана у Легат Бранимира Ћосића.

Материјал који се чува у Легату је разноврстан. Знатан број предмета чине лична документа: сведочанства о школовању, чланске карте различитих клубова, писма, разгледнице, позивнице и плакати. Осим Ћосићеве, у Легату се чува и преписка његових родитеља. Део заоставштине чине и цртежи: дела Арпада Балажа, Предрага Пеђе Милосављевића, Михајла Петрова, Саве Рајковића, Вељка Станојевића, као и карикатуре и аутокарикатуре Бранимира Ћосића. Сачуван је велики број Ћосићевих портрета, али и фотографија

³² Ели Финци, „Књижевни пут Бранимира Ћосића“, у *Бранимир Ћосић, Покошено поље*, (Нови Сад: Матица српска, Београд: Српска књижевна задруга, 1969), 16.

³³ Велибор Глигорић, *Огледи и студије*, (Београд: Просвета, 1959), 246.

³⁴ Филиповић, *Човек покошеног поља*, 87.

³⁵ Грандић, „Темпорема“, 200.

³⁶ Андрић, *Бранимир Ћосић*, 24.

³⁷ Ангелина Банковић, *Од приватне заоставштине до музејске збирке: проблем музеализације легата Милана Злоковића у Музеју града Београда*, (Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2021), 55.

са члановима породице и пријатељима. Један број фотографија је пишчевом руком обележен записима на полеђини. Такође се чувају и његове књиге и часописи, рукописи, дневнички записи и лични предмети.

Ћосић је припадао авангардној уметничкој сцени и био је редовни члан Београдског клуба филмофила.³⁸ Тај клуб су 1924. године основали Драган Алексић, вођа дадаистичког покрета у Србији, и Бошко Токин, писац и новинар, покретач и један од уредника авангардног југословенског часописа *Зенит*. Исте године су њих двојица снимали авангардни филм *Буди бог с нама*, а сценарио је писао Бранимир Ћосић. Филм никада није завршен, а снимљени материјал је изгубљен. Међутим, у Легату Бранимира Ћосића сачувано је неколико фотографија са снимања филма,³⁹ а на полеђини једне од њих записано је: „Прве пробе и снимања за „Буди бог с нама“, 27. мај 1924. године“ (сл. 3).

Ћосић се веома интересовао за француску позоришну уметност, као и за музику.⁴⁰ Још од ране младости, у Краљеву је, поред редовног школовања, ишао и на часове виолине.⁴¹ У Легату је сачувана његова виолина (БЋ 2214), као и фотографије на којима се види како је држи у рукама (сл. 4).

На многобројним фотографијама које је слао својим познаницима и пријатељима сачувани су различити записи, најчешће у шаљивом тону, који откривају додатне податке о његовој личности. Тако је на једној портретној фотографији Бранимира Ћосића (БЋ 1261), на полеђини, уз залепљену слику намрштене бебе, Ћосићева мајка записала: „Ево овако би ја изгледао кад се наљутим на жену – казао је Брана“. На другој Ћосић стоји испред аутомобила са псом, а на полеђини пише: „С мишљу и персоном Брана Ћосић 4. јула 1927“ (БЋ 1256). Из сачуване преписке са родбином и пријатељима сазнаје се да је често путовао у Кроазет, Аржанс, Робенсон итд.⁴² Из ње се види да се дружио са писцима, сликарима и другим уметницима.⁴³ Треба поменути и

³⁸ У Легату Бранимира Ћосића чува се његова чланска карта Београдског клуба филмофила, БЋ 1051.

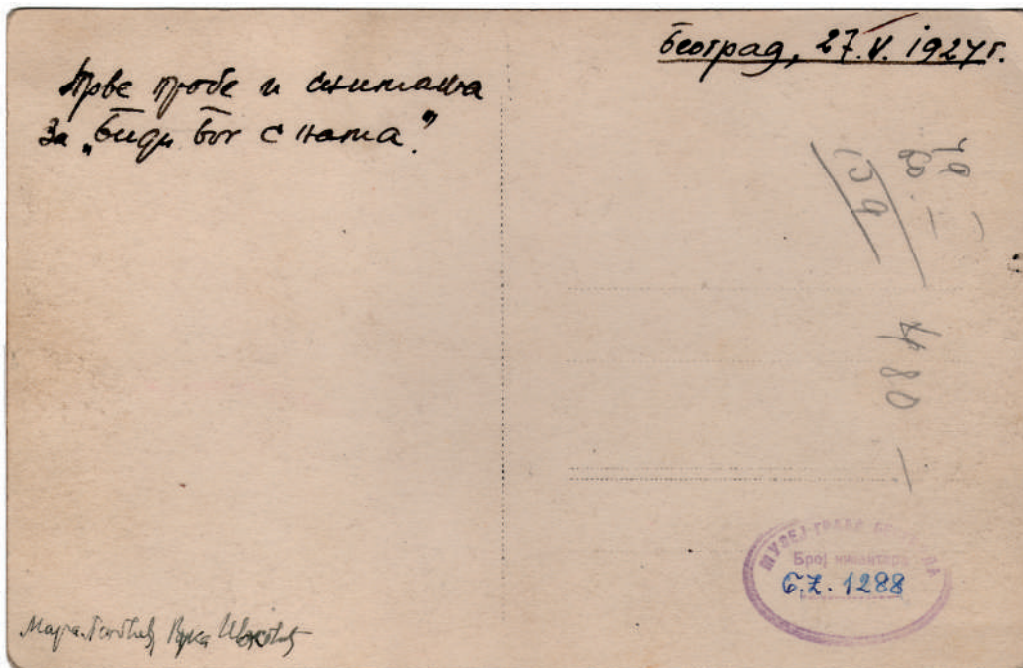
³⁹ Фотографија из Легата Бранимира Ћосића, БЋ 1288.

⁴⁰ У Легату Бранимира Ћосића чува се писмо препоруке управе Народног позоришта у Београду, БЋ 1669. Виолина Бранимира Ћосића чува се у његовом Легату, БЋ 2214.

⁴¹ Хамовић, *Станислав Краков*, 177.

⁴² Разгледница Бранимира Ћосића, упућена Даринки Ћосић (БЋ 510); разгледница Владислава Радојевића из Руана упућена Бранимиру Ћосићу у Аржанс (БЋ 516); разгледница Бранимира Ћосића упућена Даринки Ћосић (БЋ 345).

⁴³ У Легату се чувају многи предмети који сведоче о кореспонденцији Бранимира Ћосића са знаменитим личностима ондашњег Београда, као што је посетница Исидоре Секулић (БЋ 1880), дописница Милице Јанковић (БЋ 151), писмо Милана Кашанина (БЋ 1649), писмо Михаила Петрова (БЋ 88), посетница Паска Вучетића (БЋ 1764), писмо Јована Бјелића (БЋ 1) итд.

Слика 3. Са снимања филма *Буди Бог с нама* у Топчидеру;
први с десне стране седи Бранимир Ћосић (БЋ 1288)

Figure 3 From the filming *May God Be with Us* in Topčider;
the first sitting on the right is Branimir Ćosić (BC 1288)

Слика 4. Бранимир Ћосић са својим пријатељем, господином Вуном;
Ћосић у рукама држи своју виолину (БЋ 1296)

Figure 4 Branimir Ćosić with his friend, Mr. Vun;
Ćosić holding his violin (BC 1296)

разгледницу коју је Станислав Винавер упутио Ћосићу 27. децембра 1928. године (БЋ 1003), у којој га моли да однесе Падеревском препис нота од младог гимназисте Станојла Рајачића, за кога тврди да је велики таленат.⁴⁴

Ћосићу је била блиска и ликовна уметност. О томе сведочи неколико скица ликова које је сам урадио за роман *Покошено поље*⁴⁵ (сл. 5), а у Легату се чувају и његове аутокарикатуре (сл. 6).⁴⁶ Занимао се и за фотографију. На неколицини фотографија вршио је интервенције у виду лепљења исечака из

⁴⁴ Разгледница Станислава Винавера чува се у Легату Бранимира Ћосића, БЋ 1003.

⁴⁵ БЋ 1368, БЋ 1369, БЋ 1370, БЋ 1371, БЋ 1372, БЋ 1373, БЋ 1374, БЋ 1375, БЋ 1376, БЋ 1377.

⁴⁶ БЋ 1366, БЋ 1367.

Слика 5. Скице појединих личности из романа *Покошено поље* (БЋ 1370)

Figure 5 Sketches of individual characters from the novel *Mowed Field* (БЋ 1370)

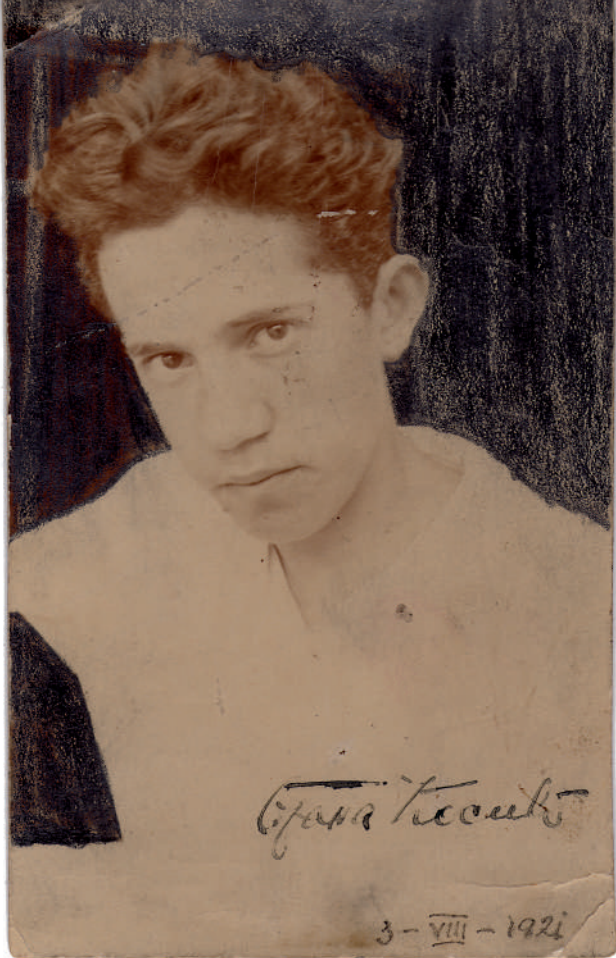
Слика 6. Аутокарикатура Бранимира Ћосића (БЋ 1366)

Figure 6 Self-caricature of Branimir Ćosić (БЋ 1366)

новина или бојења позадине (сл. 7).⁴⁷ Сачувано је више снимака санаторијума у Тополшици и његове околине, где је боравио 1922. године и поново, с прекидима, од 1930. до 1933. године. Осим документарне вредности, фотографије су значајне јер пружају прилику да се Тополшица доживи кроз очи посматрача и пацијента. На неколико фотографија забележен је изглед главне зграде санаторијума и помоћних зграда, њихов ентеријер, лабораторије, собе за пацијенте, као и особље (сл. 8),⁴⁸ а друге документују ондашње медицинске

⁴⁷ БЋ 1249.

⁴⁸ БЋ 1079, БЋ 1093.

Слика 7.
Позадина фотографије је затамњена
црном оловком, са Ћосићевим потписом
и датумом 3 – VIII – 1921. (БҒ 1249)

Figure 7
The background of the photograph is darkened
with a black pencil, with Ćosić's signature
and the date August 3, 1921. (BC 1249)

Слика 8.
Соба за прегледе у Тополшици;
крај једног апарата стоји часна сестра (БҒ 1093)

Figure 8 Examination room in Topolšica;
a nun is standing next to an apparatus (BC 1093)

апарате.⁴⁹ Сачуване су и фотографије из Тополшице на којима је Ћосић у друштву Милице Зорић (БЋ 1290, БЋ 1321), других пацијената (БЋ 1289, БЋ 1292, БЋ 1327, БЋ 1343) и доктора (БЋ 1332).

Легат Бранимира Ћосића у Музеју града Београда доноси додатна сведочанства о једној од истакнутих личности из књижевног живота Београда између два светска рата и спада у кључна изворишта за даља проучавања пищевог живота и стваралаштва. Део његове заоставштине чува се у другим установама, у Народној библиотеци Србије, Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ и Библиотеци града Београда, док се неки предмети налазе у приватним колекцијама.

ЗАКЉУЧАК

Подсећањем на досадашња писања о Ћосићу и на његову биографију, у овом раду је још једном истакнуто да је његов кратки животни век обележен жељом за образовањем, борбом са болешћу и књижевним стваралаштвом које је прекинуто у тренутку када је достигао свој зрели стил писања. Из свега наведеног сазнаје се да је његово промишљање о уметности и књижевности било неодвојиво од његовог начина живљења и погледа на свет. Зато се у његовој књижевности лако могу разазнати развојни процеси, етички принципи и слика пищевог свакодневног живота. Већ од раних радова, Ћосић је био усмерен ка темама о савести; као хроничар и критичар социјалне стварности, највише склоности је показивао за роман, као најсложенији и најобухватнији књижевни род.

На основу раније публиковане литературе о Ћосићевом животу и раду, јасно је да је у фокусу истраживача био његов књижевни опус. Зато је и основни циљ ауторке овог рада био подсећање на богати Легат Бранимира Ћосића, који се чува у Музеју града Београда и чији потенцијал није искоришћен у довољној мери. Тај фонд отвара могућности за боље разумевање не само Ћосићевог књижевног стваралаштва већ и других његових интересовања, као и за увид у друштвене кругове у којима се кретао. У складу с тим су и одабране поједине групе предмета које су приказане у овом раду, а које треба да скрену пажњу и на друге, чини се, подједнако важне Ћосићеве активности у оновременим уметничким и културним круговима.

⁴⁹ БЋ 1080, БЋ 1091, БЋ 1094, БЋ 1092, БЋ 1090.

БИБЛИОГРАФИЈА

Андрић, Надежда

Бранимир Ћосић у писмима и документима. Београд: Музеј града Београда, 1973.

Банковић, Ангелина

Од приватне заоставштине до музејске збирке: проблем музеализације легата Милана Злоковића у Музеју града Београда. Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2021.

Глигорић, Велибор

Огледи и студије. Београд: Просвета, 1959.

Грандић, Александар Саша

„Темпорема „Велики рат“ и детињство у окупираном Београду“. У *Први светски рат у српској прози од 1914. до 1941. године*. Бања Лука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 2015.

Минић, Д. Рената и Катарина С. Бели

„Часопис вредан сећања – Реч и слика“. *Записи* 3 (2014): 179–191 <https://serijskepublikacije.files.wordpress.com/2015/09/rec-i-slika-180-192-str.pdf> (приступљено 13. 7. 2023)

Пејчић, Јован

„Десет писаца – десет разговора“. У *Поетика књижевног разговора*, ур. Душан Пајин. Београд: Службени гласник, 2012.

„Прикази и белешке“. *Летопис Матице српске*, књ. 328, свеска 1–2 (1931): 145–146.

Ристић, Светислав

„Бранимир Ћосић“. *Савременик: месечни часопис*, год. 5, књ. 9, бр. 2 (1959): 214.

Светличкић, Ксенија и Финка Пјевач

Бранимир Ћосић: (1903 – 1934). Нови Сад: Библиотека Матице српске, 2003.

Секулић, Исидора

Из домаћих књижевности 1. Београд: Издавачко предузеће Вук Караџић, 1977.

Филиповић, Драган С.

Човек покошеног поља – живот и дело Бранимира Ћосића. Шабац: Екограф, 2020.

Финци, Ели

Књижевно дело Бранимира Ћосића; Лик Аугуста Цесарца. Београд: Просвета, 1949.

Хамовић, Валентина, прир.

Станислав Краков, Бранимир Ћосић. Нови Сад: Матица српска, 2022.

Стручни рад

Примљено: 13. 7. 2023.

Прихваћено: 14. 8. 2023.

Marija D. Petrović

Belgrade City Museum
1 Zmaj Jovina Str., Belgrade
marija.petrovic@mgb.org.rs

BRANIMIR ĆOSIĆ AND HIS LEGACY IN THE BELGRADE CITY MUSEUM

SUMMARY

The Legacy of Branimir Ćosić, a writer and journalist, a significant figure in the culture of Belgrade during the period between two world wars, is kept in the Belgrade City Museum. The Legacy includes more than two thousand items in the Collection of History of Literature, Culture, Education and Science, which have been in the Museum since 1947. This year, the Museum celebrates 120th anniversary since the birth of Branimir Ćosić, and the aim of the paper is to remind us of Ćosić's life and work, with the intention of prompting new research related to the writer's life and work.

Branimir Ćosić was born in Štitar near Šabac. He lost his father when he was two years old, so his mother took care of him alone. He finished primary and secondary school in Belgrade. In 1923, he enrolled in literature studies at the Faculty of Philosophy in Belgrade, and three years later he enrolled at the University of Lausanne, where he attended lectures on general history, history of art and sociology. He left the Belgrade Faculty of Philosophy in 1927 without graduating, and began his studies at the Faculty of Literature at the University of Paris. He did not complete any of the studies. He worked as a journalist in *Politika* and *Pravda*, for the cultural column.

Although his issues with health started during the First World War, Ćosić's battle with the disease began at the end of 1922, when he went to the Topolšica sanatorium near Velenje in Slovenia. He underwent treatment in the sanatorium on several more occasions in the period from 1930 to 1933. In 1933, he was released from the sanatorium as cured, but the disease returned again and Ćosić died on January 29, 1934 in Belgrade.

He began his literary work in the "Osvit" literary club, which later grew into the "Novi naraštaj" youth club. In 1922, in his first works were published the magazine *Misao* – short stories "Ms. Marija's Shadow Killer" and "Vladimir Cokić's Despair",

and a collection of short stories entitled *Stories about Bošković* was published in 1924. Ćosić's first novel, *Vicious Circle*, was published at the end of February 1925. He completed the collection of short stories *The Egyptian Woman and other romantic stories* in 1926, when he began writing the novel *Two Empires*. His book *Ten Writers – Ten Conversations* from 1931 holds a special place in Ćosić's oeuvre, while his most significant novel *Mowed Field* was published in 1933.

The material kept in the Legacy is diverse. A significant number of items are personal documents: school certificates, membership cards of various clubs, letters, postcards, invitations and posters. The Legacy also holds his parents' correspondence. Drawings Arpad Balaž, Predrag Peđa Milosavljević, Mihajlo Petrov, Sava Rajković, Veljko Stanojević, as well as caricatures and self-caricatures of Branimir Ćosić make a part of the Legacy as well. A large number of photographs, books, magazines, manuscripts, diary entries and personal items have been preserved.

The Legacy of Branimir Ćosić in the Belgrade City Museum preserves testimonies about one of the prominent figures from Belgrade's literary life between the two world wars and is one of the key sources for further studies of the writer's life and creation.

РЕЦЕНЗЕНТИ

Горан Антонић, Ангелина Банковић, Игор Борозан, Јасна Вуковић, Харис Дајч, Вук Даутовић, Александар Кадијевић, Петар В. Крестић, Славиша Перић, Радомир Ј. Поповић, Тадија Стефановић, Исидора Точанац Радовић, Александар Фотић, Јасмина Чубрило

Адреса редакције:

Музеј града Београда

11000 Београд, Змај Јовина 1

<http://www.mgb.org.rs>

Тел/факс: 011/3283-504

Годишњак града Београда LXIX–LXX штампан је финансијским средствима Секретаријата за културу Града Београда

Тираж

300

Штампарија

SDPS d. o. o, Београд

REVIEWERS

Goran Antonić, Angelina Banković, Igor Borozan, Jasmina Čubrilo, Haris Dajč, Vuk Dautović, Aleksandar Fotić, Aleksandar Kadijević, Petar V. Krestić, Slaviša Perić, Radomir J. Popović, Tadija Stefanović, Isidora Točanac Radović, Jasna Vuković

Editorial office address:

Belgrade City Museum

11000 Belgrade, Zmaj Jovina 1

<http://www.mgb.org.rs>

Phone/fax: 011/3283-504

The LXIX–LXX *Annual of the City of Belgrade* was printed with the financial resources of the Secretariat for Culture of the City of Belgrade

Copies

300

Print

SDPS d. o. o, Belgrade

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

94(497.11)

ГОДИШЊАК града Београда = Annual of the City of Belgrade / уредник Милош Спасић. – 1958, књ. 5- . – Београд :
Музеј града Београда, 1958- (Београд : SDPS). - 25 cm

Годишње. – Је наставак: Годишњак Музеја града Београда = ISSN 1451-284X. – Друго издање на другом медијуму:

Годишњак града Београда

(Online) = ISSN 2335-0873

ISSN 0436-1105 = Годишњак града Београда

COBISS.SR-ID 5656322